

حیات اجتماعی، سیاسی و اقتصادی یهودیان ایران در دورهٔ رضاشاه

انتشارات دانشگاه اصفهان
تدوین و گردآوری

دکتر مجید صادقانی

دانش‌آموخته تاریخ اسلام، دانشگاه اصفهان

دکتر ندا عظیمی زواره

دانش‌آموخته تاریخ ایران دوره اسلامی، دانشگاه اصفهان

- سرشناسه : صادقانی، مجید، ۱۳۶۲-
عنوان و نام پدیدآور : حیات اجتماعی، سیاسی و اقتصادی یهودیان ایران در دوره رضاشاه/تدوین و گردآوری مجید صادقانی، ندا عظیمی زواره
مشخصات نشر : اصفهان: دانشگاه اصفهان، ۱۴۰۴
مشخصات ظاهری : ۳۸۲ ص. : مصور
فروست : انتشارات دانشگاه اصفهان؛ ۷۹۹.
شابک : 978-600-110-269-1
وضعیت فهرست نویسی : فیپا
یادداشت : کتابنامه: ص. [۳۰۳] - ۳۲۶.
موضوع : یهودیان -- ایران -- تاریخ -- ۱۳۰۴ - ۱۳۲۰
Jews -- Iran -- History -- 1925 - 1941
یهودیان -- ایران -- وضع اجتماعی -- تاریخ
Jews -- Iran -- Social conditions -- History
ایران -- تاریخ -- پهلوی، ۱۳۰۴ - ۱۳۳۳
Iran -- History -- Pahlavi, 1925 - 1954
شناسه افزوده : عظیمی زواره، زینب، ۱۳۶۳ -
شناسه افزوده : دانشگاه اصفهان
شناسه افزوده : University of Isfahan
رده بندی کنگره : DSR ۷۹/۷۹
رده بندی دیوئی : ۹۵۵/۹۷۳۵
شماره کتابشناسی ملی : ۱۰۳۱۱۷۳۱

عنوان کتاب: حیات اجتماعی، سیاسی و اقتصادی یهودیان ایران در دوره رضاشاه
تدوین و گردآوری: مجید صادقانی، ندا عظیمی زواره
ناشر: دانشگاه اصفهان
نوبت چاپ: اول، زمستان ۱۴۰۴
شمارگان: ۱۰۰۰
ناظر فنی: رضا نیکبخت
چاپ و صحافی: دانشگاه اصفهان
قیمت: ۵/۰۰۰/۰۰۰ ریال

تمامی حقوق نشر برای ناشر محفوظ است

مراکز فروش کتاب

اصفهان: دانشگاه اصفهان، چاپخانه دانشگاه، تلفن: ۰۳۱-۳۷۹۳۲۱۸۵ و ۰۳۱-۳۷۹۳۲۰۹۲
پُست الکترونیکی: press@res.ui.ac.ir فروش الکترونیکی کتاب: <https://press.ui.ac.ir>
- میدان آزادی، خیابان دانشگاه، فروشگاه کتاب دانشگاه اصفهان تلفن: ۰۳۱-۳۷۹۳۲۰۶۸
تهران: میدان انقلاب، خیابان شهید لبافی‌نژاد، بین ۱۲ فروردین و اردیبهشت، پلاک ۲۳۸
مؤسسه کتابیران، مرکز پخش کتاب‌های دانشگاهی، تلفن: ۰۲۱-۶۶۴۹۴۴۰۹ و ۰۲۱-۶۶۴۱۱۱۷۳

«تقديم به ذات پاک با کمال و جمال حقیقت الحقیقه
حضرت فاطمه الزهرا(س)»

انتشارات دانشگاه اصفهان

انتشارات دانشگاه اصفهان

مقدمه

یهودیان ایرانی با سابقه اقامت چند هزار ساله در این سرزمین، از جمله قدیمی‌ترین و منسجم‌ترین اقلیت‌های مذهبی هستند؛ اقلیتی که اگرچه از نظر مذهبی دینی غیر از اکثریت جامعه را اختیار کرده‌اند، به لحاظ اجتماعی در بافت جامعه ایرانی جذب شده و به همین دلیل تأثیرات زیادی از مسلمانان گرفته و تا حدی نیز منشأ اثر بوده‌اند. اگرچه زندگی اجتماعی آنان را نمی‌توان کاملاً با مسلمانان هم‌سای دانست، سابقه حضور و هم‌زیستی دیرینه آنان موجب شده است شباهت‌های فراوانی بین این دو گروه ایجاد شود. یهودیان در کنار زرتشتی‌ها و جمعیت آرامنه، جزو سه اقلیت غیرمسلمان ایرانی محسوب می‌شوند که هم در قانون اساسی مشروطه و هم در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به آنها آزادی مذهبی داده شده و دارای نمایندگان و وکلای رسمی در مجالس شورای ملی و شورای اسلامی بوده و هستند.

مجموعه حاضر، با توجه به همین مسئله و ریشه‌دار بودن آنان در جامعه ایرانی، تلاش دارد روند حیات اجتماعی، اقتصادی و سیاسی آنان را در سال‌های پایانی دوره قاجار تا پایان سلطنت رضاشاه (۱۳۰۴-۱۳۲۰ ش/ ۱۹۲۵-۱۹۴۱ م) بررسی و احاطه مختلف آن را تحلیل کند؛ البته رویکرد اصلی و محور اصلی پژوهش بر بررسی فعالیت‌های صهیونیستی یهودیان ایران در این دوره زمانی متمرکز است. با این حال، برای رسیدن به درک درست مسئله، ناگزیر باید فراز و فرود سال‌های پیش از آغاز رسمی سلطنت رضاشاه نیز مطالعه می‌شد. به همین منظور، در ابتدا و در مقدمه‌ای مفصل، زندگی اجتماعی یهودیان و مسائل مرتبط با آن، از زمان مشروطه به بعد، بررسی شده است.

همچنین، برای رسیدن به اهدافی که در پژوهش حاضر مورد توجه بوده است، پنج فصل در نظر گرفته شد. به غیر از فصل نخست که در واقع توضیح کلیاتی از مسئله است، هر یک از فصول چهارگانه بعدی تلاشی است برای رسیدن به پاسخ یکی از پرسش‌های پژوهش؛ این پرسش‌ها هر یک در راستای مسئله اصلی پژوهش، یعنی «چه عواملی بر سبک زندگی

یهودیان ایران در دوره رضاشاه مؤثر واقع شده‌اند؟» طرح‌ریزی شده‌اند؛ در واقع، مسئله اصلی سعی دارد ابعاد مختلف جامعه یهودیان را در عرصه‌های مختلف بررسی کند و البته به این نکته نیز توجه داشته باشد که این اجتماع هم‌زمان با اینکه بر جوامع هم‌ارز خود تأثیر دارد، حاصل یک میراث تاریخی بسیار عمیق است؛ به همین لحاظ، نه می‌توان و نه باید که آن را به عنوان یک شخصیت مستقل (هم از منظر تاریخی و هم از منظر اجتماعی) در نظر گرفت. با این اوصاف، فصول کتاب تلاشی برای بررسی پرسش‌های فرعی زیر است:

۱. تغییرات جمعیتی یهودیان در دوره رضاشاه چگونه بوده است؟
 ۲. اقدامات رضاشاه چه تأثیری بر زندگی یهودیان ایران داشته است؟
 ۳. فعالیت سازمان‌ها و شخصیت‌های صهیونیستی در ایران دوره رضاشاه چگونه بوده است؟
 ۴. مهاجرت یهودیان ایران به فلسطین در دوره رضاشاه دارای چه ابعادی بوده است؟
- برای رسیدن به پاسخ مناسب به هر یک از پرسش‌های بالا، در مجموع، ۳۸۹ منبع پژوهشی مطالعه، بررسی و تحلیل شدند. نقطه قوت این مجموعه، علاوه بر مطالعه منابع یهودی و صهیونیستی، استفاده از اسنادی است که تا کنون منتشر نشده‌اند. به همین خاطر، اسناد پژوهشکده تاریخ معاصر، اسناد سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران و اسناد وزارت امور خارجه، به لحاظ پژوهشی، مطالعه شدند. همچنین، مجموعه‌های خاطره‌نگاری بزرگان یهودی ایران (صهیونیست‌های ایرانی) مانند خاطرات حاخام شوفط، نوشته‌های حبیب لوی (که در سال‌های معاصر همراه با خاطراتش بود) و نیز خاطرات میث‌عزری (نماینده سیاسی اسرائیل در ایران) به طور دقیق مطالعه و بایسته‌های لازم کسب شدند و در نتیجه، آنچه اکنون پیش روی پژوهش ارجمند قرار دارد، حاصل این پژوهش‌هاست.
- گفتنی است، اصل انتخاب موضوع این پژوهش را باید در اهمیت بررسی لایه‌های مختلف اجتماعی جست‌وجو کرد. پر واضح است که اجتماع ایرانی در طول قرن‌ها و هزاره‌ها، معجونی از هم‌زیستی و کنش و واکنش همین لایه‌های مختلف بوده است؛ برخی از این لایه‌ها دارای تأثیر بیشتر بوده‌اند و برخی تأثیر کمتری را به عهده داشته‌اند، اما اصل تأثیرگذاری و تأثیرپذیری این لایه‌های چندگانه و نتیجه حاصل از آنها در طول تاریخ و تطورات زمانی موجب شکل‌گیری اجتماع امروز شده و در نهایت، یکی از ضمانت‌های پایایی و ماندگاری ایران در فضای امروز و آینده توجه به همین انگاره بنیادین است: نگاه جامع به اجتماع چندلایه.

پیش‌تر، نویسندگان این مجموعه تألیفاتی در زمینه لایه‌های اجتماعی ایران داشته‌اند که از آن جمله می‌توان به پژوهشی اشاره داشت که لایه‌های اجتماعی ایران در زمان مغولان و

ایلخانان را بررسی می‌کرد (صادقانی و همکاران، ۱۳۸۹). همچنین است همکاری در تألیف مجموعه‌ای ۶ جلدی در خصوص اصناف بازار و اقتصاد اصفهان در دوره‌های مختلف تاریخی؛ نیز می‌توان به مقاله‌هایی اشاره کرد که در باب فقها، صوفیان، جنگ‌گیران و رمالان، عیاران و فتیان و همچنین معماران در اجتماع ایرانی توسط نویسندگان نوشته شده‌اند (صادقانی و همکاران، ۱۳۹۲).

مجموع این موارد علاقه شخصی آنان به بررسی و تدقیق درباره عناصر تشکیل‌دهنده جامعه ایرانی را نشان می‌دهد. این بار اما نویسندگان کوشیده‌اند تا با بررسی بخشی دیگر از این لایه‌ها به نکاتی دقیق‌تر از مفهوم «ما» دست یابند. در چنین رویکردی، ما، علاوه بر اینکه مجموعه‌ای از لایه‌های پیش‌گفته است، نتیجه رفت‌وآمدهای اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی است که میلین بخش‌های اکثریت و اقلیت (در ابعاد مختلف) حاصل شده است؛ اگرچه بخش‌بندی جامعه به اقلیت و اکثریت بعضاً با نقدهای جدی مواجه است، نمی‌توان انکار کرد دست‌کم به لحاظ کمی چنین بخش‌بندی توجیه‌پذیر است.

همچنین، نویسندگان به این نکته نیز باور دارند که چه‌بسا گروه یا افرادی در حوزه‌ای جزو اقلیت باشند، اما در حوزه یا عرصه‌ای دیگر جزو اکثریت محسوب شوند؛ اما هنگامی که یک گروه اجتماعی در طول صدها و چه‌بسا هزاران سال، به‌نوعی مرزهای وجودی خود را با دیگران حفظ کرده و در عین حال در دل جامعه بزرگ‌تر دارای تأثیر و تأثر بوده است، اجتماعی دارای ارزش مطالعه ویژه محسوب می‌شود. از جمله مهم‌ترین این جوامع، اجتماع یهودیان است که باید کارکرد آن را به‌خوبی فهمید. در واقع، این بخشی از شناخت مفهوم ما است. در این زمینه، نویسندگان با توجه به پروژه‌های مطالعاتی که در سال‌های گذشته داشته‌اند، ناگزیر به مسئله یهودیان معطوف شدند و از این رو، انتخاب موضوع این کتاب حاصل مجموع این عوامل و رویکردهاست.

در پایان، ضمن آرزوی استفاده بهینه از آن توسط اصحاب پژوهش، امید است که مورد توجه حضرت بقیه‌الله الاعظم (روحی و ارواح العالمین لتراب مقدمه الفدا) قرار گیرد.

انتشارات دانشگاه اصفهان

فهرست مطالب

عنوان	شماره صفحه
فصل اول: کلیات	۱
نگاهی به منابع	۴
فصل دوم: اوضاع اجداعی یهودیان	۱۳
مقدمه‌ای بر سبک زندگی یهودیان ایران در دوره قاجار	۱۳
تأثیرات متقابل یهود و انقلاب مشروطه	۳۵
اجتماع یهودیان ایران در دوره رضاشاه	۳۹
مشاغل یهودیان در دوره رضاشاه	۴۷
صرافی	۵۰
تجارت و قاجاق	۵۴
مشاغل اداری و دولتی	۶۹
دوره‌گردی و خرده‌فروشی	۷۳
شراب‌سازی و مشروب‌فروشی	۷۵
نوازندگی و مطربی	۷۹
طبابت	۸۰
فصل سوم: تأثیر اقدامات رضاشاه بر سبک زندگی یهودیان	۸۳
تأثیر اقدامات رضاشاه بر فعالیت‌های آموزشی یهودیان	۸۳
مروری بر شکل‌گیری و فعالیت مدارس آلیانس تا پیش از سلطنت رضاشاه	۸۴
تأثیر اقدامات رضاشاه بر ادامه فعالیت مدارس آلیانس در ایران	۱۰۴
تأثیر اقدامات نظامی رضاشاه بر وضعیت زندگی یهودیان	۱۱۲
ماهیت تأثیرپذیری یهودیان از اقدامات رضاشاه در امور اجتماعی	۱۱۴
تأثیر نظام قضایی دوره رضاشاه بر زندگی یهودیان	۱۲۲
فصل چهارم: صهیونیسم در دوره رضاشاه	۱۲۵
مروری کلی بر مفهوم صهیونیسم	۱۲۶
تأثیر تکاپوهای صهیونیسم بین‌الملل در میان یهودیان ایران	۱۳۱

۱۳۶.....	مؤسسه‌های صهیونیستی پس از اعلامیه بالفور.....
۱۳۷.....	انجمن صفت عبر و انجمن صیونیت ایران.....
۱۴۵.....	انجمن نیکخواه و انجمن شمطوب.....
۱۴۶.....	صهیونیست‌های مشهور ایران.....
۱۴۶.....	سلیمان کهن صدق (شلمو کهن صدق).....
۱۴۸.....	عزیزالله نعیم.....
۱۵۴.....	حبیب لوی.....
۱۵۵.....	دکتر لقمان نهورایی و مسیو حیمیم (نقطه تلاقی اختلافات داخلی یهود).....
۱۶۷.....	حیمیم در برابر هگتولا.....
۱۷۰.....	مدارس آلیانس و نسبت آنها با جریان صهیونیسم در ایران.....
۱۷۵.....	فصل پنجم: مهاجرت یهودیان به فلسطین در دوره رضاشاه.....
۱۷۶.....	مقدمه‌ای بر مهاجرت یهودیان از اروپا به فلسطین.....
۱۸۰.....	مهاجرت یهودیان ایرانی به فلسطین پیش از رضاشاه.....
۱۸۴.....	مهاجرت یهودیان ایرانی در زمان رضاشاه.....
۱۹۱.....	نقش انگلستان در تسهیل روند مهاجرت.....
۱۹۴.....	واکنش علما به مسئله مهاجرت.....
۲۰۷.....	سخن آخر.....
۲۰۹.....	تصاویر.....
۳۰۳.....	منابع.....
۳۰۳.....	منابع فارسی و عربی.....
۳۰۳.....	کتاب‌ها.....
۳۰۹.....	مقاله‌ها.....
۳۱۴.....	اسناد و روزنامه‌ها.....
۳۲۴.....	مشروح مذاکرات مجلس.....
۳۲۵.....	رساله‌ها و پایان‌نامه‌ها.....
۳۲۶.....	منابع برخط.....
۳۲۶.....	منابع انگلیسی.....
۳۲۷.....	پی‌نوشت.....

فهرست تصاویر

عنوان تصویر.....	شماره صفحه
تصویر ۱. جمعیت یهودیان ایران در شهرهای مختلف	۲۰۹
تصویر ۲. جمعیت نفوس شهرهای مختلف ایران به صورت عمومی.....	۲۱۰
تصویر ۳. نامه تقاضای شغل و مساعدت مالی یکی از یهودیان به نام افجهای.....	۲۱۱
تصویر ۴. ادامه نامه تقاضای شغل و مساعدت مالی یکی از یهودیان به نام افجهای.....	۲۱۲
تصویر ۵. صورت جلسه وزارت مالیه در خصوص کشف طلای قاچاق بابا الياهو يهودی.....	۲۱۳
تصویر ۶. ادامه صورت جلسه وزارت مالیه در خصوص کشف طلای قاچاق از بابا الياهو يهودی.....	۲۱۴
تصویر ۷. صورت جلسه اداره آگاهی در خصوص کشف طلای قاچاق از یحیی يهودی.....	۲۱۵
تصویر ۸. ادامه صورت جلسه اداره آگاهی در خصوص کشف طلای قاچاق از یحیی يهودی.....	۲۱۶
تصویر ۹. گزارش اداره کل بازرسی در خصوص کشف طلای قاچاق از یحیی يهودی.....	۲۱۷
تصویر ۱۰. گزارش داستانی در خصوص کشف طلای قاچاق از یحیی يهودی.....	۲۱۸
تصویر ۱۱. نامه رئیس اداره دارایی در خصوص کشف طلای قاچاق از یحیی يهودی.....	۲۱۹
تصویر ۱۲. صورت جلسه اداره دارایی در خصوص کشف طلای قاچاق از یحیی يهودی.....	۲۲۰
تصویر ۱۳. ادامه صورت جلسه اداره دارایی در خصوص کشف طلای قاچاق از یحیی يهودی.....	۲۲۱
تصویر ۱۴. ادامه صورت جلسه اداره دارایی در خصوص کشف طلای قاچاق از یحیی يهودی.....	۲۲۲
تصویر ۱۵. ادامه صورت جلسه اداره دارایی در خصوص کشف طلای قاچاق از یحیی يهودی.....	۲۲۳
تصویر ۱۶. نامه دفاعیه یحیی يهودی به اداره دارایی در خصوص کشفیات قاچاق از وی.....	۲۲۴
تصویر ۱۷. نامه کفیل کمیسون ارزی اداره دارایی به اداره بازرسی آن اداره در خصوص.....	۲۲۵
تصویر ۱۸. نامه رئیس اداره دارایی شهرستان ملایر به اداره کل بازرسی اداره دارایی در خ.....	۲۲۶
تصویر ۱۹. نامه اداره مراسلات وزارت دارایی در خصوص مرجع رسیدگی به پرونده قاچاق ی.....	۲۲۷
تصویر ۲۰. نامه کمیسیون ارزی وزارت دارایی در خصوص مرجع رسیدگی به پرونده قاچاق.....	۲۲۸
تصویر ۲۱. نامه کمیسیون ارزی وزارت دارایی به یحیی يهودی در خصوص مرجع رسیدگی.....	۲۲۹
تصویر ۲۲. نامه کمیسیون ارزی وزارت دارایی به اداره بازرسی آن وزارتخانه در خصوص.....	۲۳۰
تصویر ۲۳. نامه عرض حاجت یحیی يهودی به وزارت دادگستری.....	۲۳۱
تصویر ۲۴. نامه علی زرگران راپورتچی قاچاق یحیی يهودی به رضاشاه.....	۲۳۲
تصویر ۲۵. رونوشت نامه یحیی يهودی به کمیسیون اسعار.....	۲۳۳
تصویر ۲۶. نامه کفیل گمرک در خصوص دستورالعمل قاچاق.....	۲۳۴

- تصویر ۲۷. نامه تظلم خواهی یحیی یهودی به اداره دارایی ۲۳۵
- تصویر ۲۸. نامه دیگر تظلم خواهی یحیی یهودی به اداره دارایی ۲۳۶
- تصویر ۲۹. نامه اداره دارایی ملایر به وزارت دارایی در خصوص کشف مقادیری قاچاق ۲۳۷
- تصویر ۳۰. پاسخ وزارت دارایی به نامه اداره دارایی ملایر در خصوص کشف مقادیری قاچاق ۲۳۸
- تصویر ۳۱. صورت جلسه؛ نحوه تشخیص اموال قاچاق توسط اداره دارایی ملایر ۲۳۹
- تصویر ۳۲. نامه همسر یحیی یهودی (منور) به ملکه در خصوص رفع توقیف اموال ۲۴۰
- تصویر ۳۳. نامه دیگر همسر یحیی یهودی (منور) به ملکه در خصوص رفع توقیف اموال ۲۴۱
- تصویر ۳۴. پاسخ بازرسی کل اداره دارایی به ملکه در خصوص رفع توقیف اموال یحیی یهودی ۲۴۲
- تصویر ۳۵. پاسخ بازرسی کل وزارت دارایی به وزارت دادگستری در خصوص طرح دعوی ۲۴۳
- تصویر ۳۶. ادامه پاسخ بازرسی کل وزارت دارایی به وزارت دادگستری در خصوص طرح ۲۴۴
- تصویر ۳۷. ادامه پاسخ بازرسی کل وزارت دارایی به وزارت دادگستری در خصوص طرح ۲۴۵
- تصویر ۳۸. ادامه پاسخ بازرسی کل وزارت دارایی به وزارت دادگستری در خصوص طرح ۲۴۶
- تصویر ۳۹. ادامه پاسخ بازرسی کل وزارت دارایی به وزارت دادگستری در خصوص طرح ۲۴۷
- تصویر ۴۰. کسب نظر وزارت دادگستری از وزارت دارایی در خصوص طرح دعوی یحیی یهود ۲۴۸
- تصویر ۴۱. اعلام نظر وزارت دارایی در خصوص پرونده یحیی یهودی در پاسخ به نامه ۲۴۹
- تصویر ۴۲. نامه رئیس دارایی همدان به اداره بازرسی وزارت دارایی در خصوص بازجویی از ۲۵۰
- تصویر ۴۳. گزارش دیگری در خصوص پرونده یحیی یهودی ۲۵۱
- تصویر ۴۴. ادامه گزارش دیگری در خصوص پرونده یحیی یهودی ۲۵۲
- تصویر ۴۵. درخواست یحیی یهودی از اداره بازرسی مبنی بر بازگرداندن اثاثیه منزل که هنگام ۲۵۳
- تصویر ۴۶. گزارش دیگری از توقیف اموال قاچاق یحیی یهودی ۲۵۴
- تصویر ۴۷. نامه وزارت دارایی به بانک ملی همدان مبنی بر بازگردان بخشی از اموال توقیفی ۲۵۵
- تصویر ۴۸. نامه در خصوص کسب دیدگاه مراجع ذیصلاح در خصوص بازگردان بخشی از ۲۵۶
- تصویر ۴۹. ادامه نامه در خصوص کسب دیدگاه مراجع ذیصلاح در خصوص بازگردان بخشی ۲۵۷
- تصویر ۵۰. نامه یحیی یهودی به بانک ملی در خصوص نحوه بازگردان اموال توقیفی به وی ۲۵۸
- تصویر ۵۱. نامه در خصوص بازگردن بخشی از اموال توقیفی بابا الياهو یهودی ۲۵۹
- تصویر ۵۲. نامه دیگر در خصوص بازگردن بخشی از اموال توقیفی بابا الياهو یهودی ۲۶۰
- تصویر ۵۳. ادامه نامه در خصوص بازگردن بخشی از اموال توقیفی بابا الياهو یهودی ۲۶۱
- تصویر ۵۴. صورت جلسه اجرایی بازگردان بخشی از اموال توقیفی یحیی یهودی ۲۶۲
- تصویر ۵۵. ادامه صورت جلسه اجرایی بازگردان بخشی از اموال توقیفی یحیی یهودی ۲۶۳
- تصویر ۵۶. لیست اموال قاچاق بازگردان شده ۲۶۴
- تصویر ۵۷. نامه مبنی بر عدم قصد خروج اموال مکشوفه یهودی از کشور ۲۶۵
- تصویر ۵۸. نامه بازگردان اموال ضبطی یحیی یهودی به وی ۲۶۶
- تصویر ۵۹. نامه یحیی یهودی در خصوص پیگیری بازگردان مابقی اموال ضبطی به وی ۲۶۷
- تصویر ۶۰. نامه بابا الياهو یهودی در خصوص پیگیری بازگردان مابقی اموال ضبطی از وی ۲۶۸
- تصویر ۶۱. درخواست «اداره کل تجارت» از وزارت امور خارجه در خصوص اعطای ۲۶۹

- تصویر ۶۲. نامه‌نگاری وزارت امور خارجه با اداره کل تجارت در خصوص اعطای ویزای ۲۷۰
- تصویر ۶۳. گزارش محرمانه در خصوص سلف‌خری و ایجاد انحصار خصوصاً در تجارت خرما ۲۷۱
- تصویر ۶۴. گزارش دیگر در خصوص سلف‌خری و ایجاد انحصار خصوصاً در تجارت خرما ۲۷۲
- تصویر ۶۵. گزارش پیگیری عملکرد خلاف قانون تاجران یهودی عراق در خوزستان ۲۷۳
- تصویر ۶۶. گزارش در خصوص چرایی سلف‌فروشی توسط کشاورزان مرزی به یهودیان عراقی ۲۷۴
- تصویر ۶۷. گزارش در خصوص گستره قدرت و نفوذ تاجرای یهودی عراقی در مناطق مرزی ایران ۲۷۵
- تصویر ۶۸. گزارش در خصوص گستره قدرت و نفوذ تاجرای یهودی عراقی در مناطق دیگر ۲۷۶
- تصویر ۶۹. ادامه گزارش در خصوص گستره قدرت و نفوذ تاجرای یهودی عراقی در مناطق ۲۷۷
- تصویر ۷۰. یک نمونه جعل اسناد دولتی توسط یهودیان و خساراتی که به دواير دولتی ۲۷۸
- تصویر ۷۱. ادامه گزارش جعل اسناد دولتی توسط یهودیان و خساراتی که به دواير دولتی ۲۷۹
- تصویر ۷۲. گزارش روزنامه الاهرام مصر در خصوص قاچاقچیان یهودی ایران ۲۸۰
- تصویر ۷۳. ادامه گزارش روزنامه الاهرام مصر در خصوص قاچاقچیان یهودی ایران ۲۸۱
- تصویر ۷۴. گزارش شعبه بانک ملی استان ششم (اهواز) در پاسخ به استعلام شعبه مرکزی ۲۸۲
- تصویر ۷۵. تلاش جمعی تاجران یهودی برای قانونی کردن فرار مالیاتی ۲۸۳
- تصویر ۷۶. درخواست حفاران عتیقه‌جات برای تجدید نظر در قانون موضوعه جدید ۲۸۴
- تصویر ۷۷. نظر وزیر معارف و اوقاف در خصوص درخواست حفاران یهودی عتیقه ۲۸۵
- تصویر ۷۸. نمونه‌ای از اسناد تخلف مالیاتی یهودیان ۲۸۶
- تصویر ۷۹. اعلامیه عمومی اتاق تجارت در شهرهای مختلف مبنی بر شرایط کاندیداهای عضویت ۲۸۷
- تصویر ۸۰. اسامی اتباع خارجی شاغل در دواير دولتی که به حکم قانون می‌بایست به ظن ۲۸۸
- تصویر ۸۱. ادامه اسامی اتباع خارجی شاغل در دواير دولتی که به حکم قانون ۲۸۹
- تصویر ۸۲. ادامه اسامی اتباع خارجی شاغل در دواير دولتی که به حکم قانون ۲۹۰
- تصویر ۸۳. تصویر نمایشنامه تألیف سلیمان حیم در خصوص ماجرای استر و مردخای ۲۹۱
- تصویر ۸۴. ادامه نمایشنامه تألیف سلیمان حیم در خصوص ماجرای استر و مردخای ۲۹۲
- تصویر ۸۵. ادامه نمایشنامه تألیف سلیمان حیم در خصوص ماجرای استر و مردخای ۲۹۳
- تصویر ۸۶. نمونه اسناد در خصوص اختلافات بین کلیمیان کاشان و انجمن صیونیت این شهر ۲۹۴
- تصویر ۸۷. نامه شکایت دانش‌آموزان مدرسه آلیانس و پیگیری وزارت معارف ۲۹۵
- تصویر ۸۸. شکایت‌نامه و تهدید دانش‌آموزان یهودی آلیانس از مدیر مدرسه ۲۹۶
- تصویر ۸۹. نامه‌ای از مدیر مدرسه آلیانس اسرائیلی به همراه مهر این مدرسه ۲۹۷
- تصویر ۹۰. نمونه‌ای از مواد درسی مدارس آلیانس اسرائیلی ۲۹۸
- تصویر ۹۱. در خصوص یهودیان بارفروش (بابل) ۲۹۹
- تصویر ۹۲. نمونه اسناد خرید زمین‌های فلسطین از سوی یهودیان و اعلام خطر وزیر مختار ایران ۳۰۰
- تصویر ۹۳. گزارش روزنامه جویش کرائیکل در خصوص یهودیان ایران در سال ۱۳۲۲ ۳۰۱
- تصویر ۹۴. گزارش سفارت انگلیس در ایران در خصوص یهودیان ایران در سال ۱۳۲۲ ۳۰۲

انتشارات دانشگاه اصفهان

فصل اول

کلیات

جامعه یهودیان ایران در کنار زرتشتیان و آرامنه، اصلی‌ترین اقلیت‌های مذهبی در ایران را تشکیل می‌دهند اقلیت‌هایی که فرایزوفروند زندگی‌شان همواره تابعی از شرایط اجتماعی و سیاسی و اقتصادی حکومت و فعالیت اکثریت مسلمان بوده است. تغییر حکومت‌ها بر زندگی آنان تأثیر داشته و از سوی دیگر، کنش و واکنشی آنان نیز بر تعامل حکومت‌ها و اکثریت مسلمان ایرانی نیز مؤثر بوده است.

با تغییر سلطنت از قاجار به پهلوی و همچنین در دوره انقلاب مشروطه، تغییرات اساسی در زندگی یهودیان رخ دادند. در واقع، پس از تحولی که به خاطر مشروطه در زندگی یهودیان پیش آمد، به نظر می‌رسد اقدامات رضاشاه یکی از عوامل اصلی تغییر سبک زندگی آنان بوده است. علاوه بر این دو عامل، حضور پررنگ محافل و سازمان‌های یهودی و صهیونیستی که از اواخر دوره قاجار رو به افزایش بود نیز بر روند عملکرد اجتماعی و اقتصادی آنان تأثیرگذار بود. برخی از این موارد عبارت‌اند از: تشکیل محفل صهیونیستی در ایران، ادامه فعالیت قدرتمند مدارس آلیانس که در دوره رضاشاه به مدارس اتحاد تغییر نام یافت، حضور مستشاران و حامیان انگلیسی و فرانسوی و تقابل مأموران آلمانی با آنان، نوع نگاه شخص رضاشاه به اقلیت‌های مذهبی و به ویژه اقلیت یهودی، صدور اعلامیه بالفور و تحولات موافق جریان صهیونیستی در سطح بین‌المللی، زمزمه‌های تشکیل دولت اسرائیل و مهاجرت یهودیان ایران به آن مناطق، و نیز رفتار حاخام‌ها و بزرگان سنتی یهود در شهرهای مختلف یهودی‌نشین و تقابل آنان با این رویدادها. همه این موارد در دوره رضاشاه بر سبک زندگی یهودیان تأثیری شگرف گذاشت و زندگی این طبقه اجتماعی را تا حد زیادی با دوره قاجار

متفاوت کرد. در این زمان، یهودیان وارد دوره‌ای جدید از حیات اجتماعی و سیاسی خود شدند که این امر رتبه اجتماعی آنان را ارتقا داد و زمینه فعالیت‌های گسترده‌شان در سال‌های پس از جنگ جهانی دوم را در ایران فراهم آورد.

این تغییرات در چند بُعد ظهور و بروز یافتند. نخست، تغییرات جمعیتی یهودیان بود؛ جمعیت آنان تا حد زیادی رو به رشد بود، اما تمرکز سابق در محلات یهودی‌نشین از بین رفت و آنان امکان ساکن شدن در محله‌های مسلمان‌نشین را نیز یافتند. البته پیش از این و در دوره قاجار، زندگی در محلات یهودی برای آنان اجباری نبود، بلکه به دلیل مسائل متعدد از جمله همبستگی‌های قومی و مذهبی، خود آنان ترجیح می‌دادند در کنار یکدیگر باشند. اما در دوره مورد بحث، به دلیل ظهور عوامل جدید مانند کسب مشاغل دولتی و قرار گرفتن در طبقات متوسط شهری، این امکان فراهم شد که آنان در دیگر محلات نیز ساکن شوند و توازن جمعیتی آنان دچار دگرگونی شود.

همچنین، مهاجرت به فلسطین نیز مسئله‌ای بود که در این زمان تا حد زیادی دغدغه دولت ایران بود و بنا به سیاست‌های دولت، می‌توانست بر زندگی یهودیان تأثیرگذار باشد. میزان اشتیاق یهودیان ایران به مهاجرت به فلسطین، خود تابع دو عامل اصلی بود: رفتار دیگران با یهودیان در ایران (از جمله دولت یا جامعه) و عملکرد صهیونیست‌های بین‌المللی در راستای جذب و جلب یهودیان ایران به فلسطین.

با توجه به اینکه نخستین کنگره‌های رسمی صهیونیسم با اعلامیه بالفور در زمانی نزدیک به آغاز سلطنت رضاشاه برگزار شده بودند، قابل پیش‌بینی بود که بزرگان صهیونیسم برنامه‌ای ویژه برای ایران (به طور خاص) و برای یهودیان شرق (به طور کلی) داشته باشند. آنان باید برای رسیدن به گام صفر و تشکیل دولت اسرائیل مقدمه‌هایی را فراهم می‌کردند؛ زمینه‌سازی‌هایی برای قبول این امر از سوی بدنه جامعه یهودی، ایجاد تغییرات ساختاری در اندیشه یهودیان و مسلمانان ایران و در نهایت همراه کردن ارکان قدرت سیاسی در ایران و حذف چالش‌ها و موانع بالقوه از جمله این مقدمات بودند. همه این موارد مستلزم توجه به این نکته بود که صهیونیست‌ها در دو دهه سلطنت رضاشاه فعالیت گسترده را ادامه دهند؛ البته با رعایت این نکته که حساسیت عمومی و نخبگان تا جایی که امکان دارد برانگیخته نشود و این فعالیت‌ها در قالب اموری مانند دانش‌گستری و سوادآموزی و فن‌آفرینی ظهور یابند.

با این اوصاف، آنچه در این پژوهش در اولویت بررسی قرار دارد، مسئله یهود و با تأکید بر تکاپوهای صهیونیستی در دوره رضاشاه است. دوره رضاشاه، علاوه بر سال‌های سلطنت وی

(۱۳۰۴-۱۳۲۰ ه.ش)، سال‌های پس از کودتای سوم اسفند ۱۲۹۹ ش تا زمان رسمی آغاز سلطنت را نیز شامل می‌شود. با این حال، در بسیاری از موارد، برای تبیین دقیق مسئله، ناگزیر باید نیم‌نگاهی به دوره پس از مشروطه تا کودتا نیز داشته باشیم.

بررسی موارد یادشده می‌تواند در شناخت یکی از عمده‌ترین اقلیت‌های مذهبی و اجتماعی ایران یاری‌رسان باشد؛ در واقع، هدف اصلی این پژوهش رسیدن به پاسخی برای این پرسش است که «چه عواملی بر سبک زندگی یهودیان ایران در دوره رضاشاه مؤثر واقع شده‌اند؟». برای یافتن جواب این پرسش، چهار پرسش کاربردی مطرح شده‌اند؛ پرسش‌هایی که پاسخ به هر یک از آنها فصلی مجزا از مجموعه حاضر را تشکیل می‌دهد:

۱. تغییرات جمعیتی یهودیان در دوره رضاشاه چگونه بوده است؟
 ۲. اقدامات رضاشاه چه تأثیری بر زندگی یهودیان ایران داشته است؟
 ۳. فعالیت سازمان‌ها و شخصیت‌های صهیونیستی در ایران دوره رضاشاه چگونه بوده است؟
 ۴. مهاجرت یهودیان ایران به فلسطین در دوره رضاشاه دارای چه ابعادی بوده است؟
- به نظر می‌رسد «مجموعه‌ای از عوامل داخلی (مانند اقدامات رضاشاه، کم شدن قدرت روحانیون و تغییرات اقتصادی) و عوامل خارجی (مانند تکاپوهای صهیونیستی و زمزمه‌های تشکیل دولت اسرائیل و نیز فعالیت‌های ضدیهودی آلمان‌ها) بر سبک زندگی یهودیان در دوره رضاشاه مؤثر بوده است» و از این رو، فرض این پژوهش بر این است که پاسخ پرسش‌های چهارگانه بالا را باید بر مبنای همین فرض و نگاه پیش‌برده به همین خاطر، در طول پژوهش درصدد راستی‌آزمایی آن برآمد. به بیان دیگر، هر یک از پرسش‌های بالا در پی رسیدن به هدفی است که در راستای آنها تدوین شده است؛ پرسش نخست برای شناسایی وجوه مختلف سبک زندگی یهودیان ایران در دوره رضاشاه تهیه شده است؛ پرسش دوم در پی شناسایی تناسب میان اقدامات رضاشاه و سبک زندگی یهودیان ایران است، پرسش سوم شناسایی ابعاد مختلف فعالیت صهیونیست‌ها در دوره رضاشاه را بررسی می‌کند و در نهایت آخرین پرسش شناسایی و تحلیل چرایی مهاجرت یهودیان ایرانی به فلسطین در دوره رضاشاه را در دستور کار دارد.

نکته دیگری که باید به آن اشاره کرد این است که تا کنون هیچ کتاب مستقلی زندگی یهودیان ایران در دوره رضاشاه را بررسی نکرده است، اما این مسئله به معنای عدم بررسی آن به صورت کلی نیست؛ زیرا این موضوع تا کنون یا به صورت عمومی (تاریخ عمومی یهودیان ایران) مطرح شده یا در قالب خاطرات و واگویی‌های شخصی بیان شده است، اما به صورت

ویژه تاریخ یهودیان ایران به صورت کتاب بررسی نشده است. علاوه بر این، منابعی که به مسئله روابط پهلوی و یهود اختصاص دارند، آن را در قالب تقلیل یافته پهلوی - اسرائیل بررسی کرده‌اند و از آنجا که در زمان رضاشاه هنوز رژیم اسرائیل شکل نگرفته بود، یا اصلاً به تکاپوهای یهودی و صهیونیستی در این زمان توجه نداشته‌اند یا فقط به عنوان مقدمه‌ای گذرا به آن اشاره کرده‌اند. به همین لحاظ، پژوهش حاضر بر آن است تا فارغ از مسئله رژیم اسرائیل، صهیونیسم را به عنوان یک تفکر در دوره رضاشاه بررسی و تحلیل کند.

نگاهی به منابع و مآخذ

اسناد سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران: دارای مجموعه‌ای بسیار غنی و مفید از یهودیان، انجمن‌های صهیونیستی و نیز روابط آنان با حکومت و دیگر طبقات اجتماعی در دوره مدنظر است. علاوه بر کمیت زیاد اسناد موجود در این مجموعه اسنادی، همچنین می‌توان از جمله مزایای مناسب آن را امکان جست‌وجوی خوب و انتخاب نقطه‌ای در این زمینه برشمرد. سامانه جست‌وجوی این مرکز اسناد با ارائه امکان جست‌وجو بر اساس الگوهای مختلف، امکان انتخاب هدفمند را در اختیار پژوهشگر قرار می‌دهد. علاوه بر این، امکان استفاده از مجموعه‌های اسنادی شهرهای دیگر (به غیر از تهران) امکان خوبی است که در اختیار جست‌وجوگر قرار دارد. با این حال، نباید از سرعت کم و قطع دسترسی اینترنتی آن (چه در محیط فیزیکی مرکز و چه در فضای برخط) غافل شد. بیش از ۲۲۰۰ عنوان سند - که هر کدام حاوی بعضاً چندده برگ سند است - در این مجموعه آرشیوی وجود دارند که خوانش و تحلیل مجموع آنها نیازمند حمایت گسترده از سوی مؤسسه‌های مرتبط و نیز مسئولان بخش آرشیوی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران است. در پژوهش حاضر، در مجموع، از ۱۲۰ شماره سند از اسناد یهودیان آن استفاده شده است. بسیاری از این اسناد برای مرتبه نخست است که منتشر می‌شوند.

اسناد وزارت امور خارجه: یکی از مجموعه‌های غنی آرشیوی کشور است که متأسفانه در بدترین حالت ممکن در اختیار پژوهشگران قرار می‌گیرد. با وجود اینکه معلوم است اسنادی بسیار خاص و گران بها در آنجا وجود دارند، نحوه آرشیوبندی آن و الگوی بسیار عقب‌مانده جست‌وجو در آن که مربوط به دهه چهل است، عملاً امکان استفاده از آن را غیرممکن کرده است. با این حال، با خوانش کارهای مطالعاتی که از شخصیت‌هایی مانند آقای دکتر علی‌اکبر ولایتی حاصل شده‌اند (به خاطر نوع دسترسی ویژه ایشان به اسناد آرشیو

مدنظر)، معلوم می‌شود سندهایی بسیار مفید در آنجا وجود دارند. اسناد در این مجموعه در کارتونهایی بر اساس سال نگهداری می‌شوند و تنها راه دستیابی به آنها این است که موضوع‌های کلی هر سال (برای مثال، یهودیان ۱۳۱۰ ش یا اقتصاد ۱۳۰۵ ش) به صورت دستی جست‌وجو شوند و سند مجموعه مدنظر که دارای برگه‌های بسیار زیاد غیرمرتبط نیز هست از مسئول آرشیو درخواست شود و پس از آنکه اصل سند با تمهیات خاص در اختیار قرار گرفت، همین رویه برای سال بعد تکرار شود؛ رویه‌ای که عملاً کاری طاقت‌فرسا و کم‌بازده است. علاوه بر این، محدودیت کمی در تقاضای اسناد به این مشکل اضافه می‌شود.

اسناد پژوهشکده تاریخ معاصر: اسناد این پژوهشکده عمدتاً از اسناد باقی‌مانده از دوران پهلوی هستند که البته بعضاً اسناد دوره قاجار یا حتی پیش از آن را نیز شامل می‌شوند. اگرچه در مجموع، اسنادی که بتوانند مسئله یهود و صهیونیسم در دوره زمانی مدنظر این پژوهش را تأمین کنند، در این مجموعه آرشیوی بسیار کم هستند، همچنان می‌توان اسناد خطی از زندگی یهودیان در اواخر دوره قاجار را در آنجا یافت. نمونه‌ای از اسناد ناصرالدین‌شاه و دستورات وی درباره کلیمیان و همچنین فرامین ظل‌السلطان در پژوهش حاضر از مجموعه اسنادی پژوهشکده تاریخ معاصر استفاده شده است.

آمنه شاهرادی (۱۳۹۸)، آموزش و پرورش اقلیت‌های دینی از مشروطه تا پایان حکومت پهلوی اول: این کتاب بازتابی شده پایانه کارشناسی نگارنده با همین عنوان در گروه تاریخ دانشگاه تهران است. شاهرادی بر آن است تا با بررسی تاریخ آموزش در میان اقلیت‌های ایران، می‌توانیم کم و کیف کوشش‌های آنها و تأثیر مدارس را بر تحولات اجتماعی و فرهنگی جوامع اقلیت دینی به‌خوبی دریابیم. نگارنده سپس با بررسی روند شکل‌گیری، تحولات، اهداف و آرمان‌های حاکم بر مدارس اقلیت‌های مذهبی، حوزه فعالیت هر کدام از آنها را به طور جداگانه بررسی کرده است. همچنین، با بررسی میزان تأثیرگذاری آنان، به مقایسه و ارزیابی دقیق‌تر کارکردهای این مدارس دست یافته است. این پژوهش، ضمن استفاده از دستاوردهای پژوهش‌های پیشین، می‌کوشد تا با اتکا به اسناد و مدارک آرشیوی، همه ابعاد و زوایای ناشناخته این موضوع را مطالعه و بررسی کند. او در فصل سوم کتاب، مدارس یهودیان در دوره رضاشاه را بررسی می‌کند و در آنجا موضوع‌هایی مانند تاریخچه تغییرات آموزشی و شکل‌گیری مدارس، نیروی انسانی، وضعیت اقتصادی، شیوه اداره مدارس آلیانس، گفتمان ملی‌گرایی رضاشاه و تأثیر آن بر مدارس یهودیان، وضعیت آموزشی و در

نهایت تأثیر مدارس بر زندگی اجتماعی یهودیان ایران را بررسی کرده است. مجموعه حاضر به ویژه در مبحث مدارس آلیانس از این کتاب بهره فراوانی برده است.

حبیب لوی (بی‌تا)، تاریخ یهود ایران: این کتاب در سه جلد، تاریخ یهودیان را در ایران به صورت عمومی و از زمان باستان تا زمان تألیف، روایت می‌کند. حبیب لوی که از چهره‌های شناخته‌شده در میان یهودیان ایران و از جمله نخستین صهیونیست‌های ایرانی بود، توانسته است ضمن بررسی پیشینه حضور یهودیان در ایران و بیان مناسبات رفتاری آنان، آنچه را که خود از نزدیک شاهد آن بوده و بعضاً در وقوع آن دخیل بوده است، بیان کند. اگرچه در کار وی سوگیری‌های افراطی زیادی (به ویژه در نقل تاریخ معاصر یهودیان) به چشم می‌خورد، قطعاً نمی‌توان درباره یهودیان ایران به ویژه اواخر قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم (ج. ۳) پژوهشی انجام داد. **دانیل دیدگاه‌های او را تحلیل و بررسی نکرد.** نقل تاریخ معاصر او آمیخته‌ای از جناح‌گیری‌های شخصی است و از این رو، در بیان دیدگاه‌هایش الزاماً باید نقل‌های دیگر یهودیان (برای مثال، خاطرات **ماخام شوفط**) و نیز مستندات و سندهای برجای‌مانده از آن زمان را بررسی کرد. متأسفانه قلت منابع در این زمینه و عدم در اختیار گذاشتن خاطرات که بیشتر به خاطر نگاه صنفی و یهودی آنان است، کار پژوهشگر را دشوار می‌کند. با این حال، همچنان می‌توان با بهره‌گیری از همان منابع کم‌مقدار موجود، به فهمی صحیح‌تر از آنچه لوی گفته است، رسید. نکته‌ای که در اینجا نباید فراموش شود این است که آنچه لوی درباره اختلافات داخلی یهود می‌آورد یا حمایت‌هایی که از انجمن صیونیت^۱ ایران می‌کند، از سوی طیف مخالف چندان ارزیابی و بیان نشده است. به عبارت دیگر، از جریان‌ات یا شخصیت‌های مخالف لوی و جریان‌اتی که وی به آنها منسوب بوده است - مانند عزیزالله برال یا مسیو حیم - چندان سند یا نقل شفاهی منسجمی وجود ندارد و همین نکته یکی از خلأهای پژوهش درباره شناخت زندگی یهودیان این زمان است.

خدیجه پیروتی (۱۳۹۰)، پایان‌نامه وضعیت سیاسی - اجتماعی یهودیان ایران بین سال‌های ۱۲۹۶-۱۳۰۴ ه.ش: سال‌هایی که نویسنده این پایان‌نامه انتخاب کرده است، به لحاظ چارچوب، هم‌پوشانی چندانی با بازه زمانی کتاب حاضر ندارد. پایان کار پیروتی دقیقاً همان سالی است که نخستین سال رسمی بررسی موضوعات در کتاب پیش رو است؛ با این حال، از آنجا که هر دو کار برای تبیین دقیق موضوع‌های خود، ناگزیر باید زمان‌های قبلی و بعدی را نیز مورد کنکاش قرار دهند، در مواردی متعدد، امکان استفاده و بهره‌گیری از آن فراهم شده است. پیروتی با بررسی خوب و مناسب موضوع‌هایی مانند اعلامیه بالفور،